

MARJA-LIISA KURONEN
JANNE TIENARI
EERO VAARA

»PÄÄTTYKÖ MERITAN VIIDAKKORETKI?»

KIELITIETEILIJÄN JA ORGANISAATIO TUTKIJAN TULKINTAA
MUUTOKSEN SOSIAALISESTA RAKENTUMISESTA
TIEDOTUSVÄLINEISSÄ

MITEN TULKITA TALOUDEN TEKSTEJÄ?

Muutos on muotia. Organisatorinen muutos on yhteiskunnan eri osa-alueilla rakentunut välttämättömyydeksi. Erilaiset yritysjärjestelyt — fuusiot ja yrityskaupat — ovat erityisen havainnollisia ilmentymiä nykyisestä muutosvyörytyksestä. Päätöksentekijät ylittävät historiallisten valtapiirien rajoja ja fuusioivat edustamansa yritykset isommiksi yksiköiksi. Prosesseja hiotaan, toimintoja lopetetaan ja työntekijöitä irtisanotaan. Organisaatioista tulee väliaikaisia ja kertakäyttöisiä.

Välttämättömyyksien ja väistämättömyyksien maailmassa keskeiseksi nousee kysymys siitä, miten (organisatorista) muutosta tuotetaan ja uusinnetaan ns. postmodernissa yhteiskunnassa. Tiedotusvälineiden rooli muutosilmidiöiden sosiaalisessa rakentumisessa on erityisen kiinnostava.

Tiedotusvälineiden ja talouden välistä suhdetta on tutkittu vähemmän kuin tiedotusvälineiden suhdetta esimerkiksi politiikkaan tai kulttuuriin (Fairclough 1997). Me pureudumme tähän suhteeseen analysoimalla yhtä talouden tekstiä. Tarkastelun kohteena on Ilta-Sanomissa 12.4.1996 julkaistu Antti-Pekka Pietilän kirjoittama kolumni *Päättöykö Meritan viidakkoretki?* Mielestämme yksittäisen tekstin huolellinen ja monipuolinen analyysi tuo esille sen, miten organisatorisesta muutoksesta rakennetaan välttämättömyys tai pakko, sekä sen, miten koko ilmiö tuotetaan teksteillä. Tällainen analyysi nostaa myös keskiöön ne äänet, subjektipositiot, joilla tätä todellisuutta rakennetaan.

Päättyykö Meritan viidakkoretki?

Merita menettää asiakkaansa, omistajansa ja olemassaolonsa, ellei se pysty maksamaan osinkoa. Ellei Merita löydä tietä ulos tappioviidakosta, pankki ei kelpaa enää edes myytäväksi ruotsalaiselle Handelsbankenille tai S-E Bankenille.

Meritasta kerrottu ainoa hyvä uutinen on, että sitä yritetään jakaa kahtia. Uuteen investointipankkiin pantaisiin tuottosimmat liiketoiminnot. Niistä heräsi myös osinkoja, kun kustannustehoton vähittäispankkitoiminta olisi eristetty omaan yhtiönsä.

Talleepä vastanoottava vähittäispankki ajettaisiin brutaalisti alas: konttoriverkosto ja henkilöstö vähennetään rajusti ja tilalle asennettaisiin automaattia.

Meritan konttoriverkosto on tulolohku. Kun suuri yleisyys ei ota lainaa eikä osta sijoituspalvelua, pankki ei ansaitse. Sen sijaan yleisön runsaasta talletuksesta syntyy pankille korkomenoja.

Kun Meritan kannattavuus ja kansainvälinen vakavaraisuus ovat heikkoja, pankki ei pysty myymään talletusrahaa edes suurna lainaajina yrityksille. Näin Meritan markkinaosuus myös yritysrahoituksessa hiipuu.

Meritan talletuspankin pitäisi olla kuin osuuspankki, joka on kuin aatteellinen järjestö. Sen pitäisi olla kuin Postipankki, joka on sukunsa järkevästä suuhun eläville paikkansajille. Mutta jos se olisi tehokas elektroninen pankki, se pystyisi kilpailemaan rahan- ja maksujenvälityksessä uusien *merchant*-pankien kanssa.

Viimeistään ensi vuonna Suomessa avataan ns. kaup-

papankkeja, joita pyritään suuret kauppa- ja puhelin-yhtiöt. Kauppapankkien on helppo siirtyä pankkitoimintaan, kun niiden asiakkaat käyttävät jo valmiiksi maksu- ja luotto-kortteja. Nykyisellään yli puolet rahaliikenteestä hoidetaan konekielellä, jota myös Keskon, Tukon, Tra-

dekan ja Stockmannin tietokoneet puhuvat

Meritan todelliseksi tulolähteenä jääkin investointipankkitoiminta, joka nyt näkyy pankin tuloslaskelmassa ns. *muuna tuottoina*.

Euroopan integraatio ja kiihdyvä EMU-prosessi liisäävät yrityskauppoja, fuusioita ja toimialajärjestely-

jä, joissa tarvitaan raha-alan tietäjiä. SYP:n ex-varatoimitusjohtajan Björn Wahlroosin SYP:lää ostama Mandatum Oy on näyttänyt siitä mallia miljoonavoitollaan.

Merita investointipankki haluaisi päästä napsimaan myös tuottoja UPM-Kymmene, Nesteen ja Metran kaltaisille suuryhtiöille järjestettävistä kansainvälisistä jättiläisistä.

Meritan muutosta vauhdittaa myös sisäinen pakko. Nykyinen saneerausryly on tuhoonut henkilöstön työmotivaation. Tunnelma pankissa on kuin keskitysleirissä, josta selviää ulos vain savupiipun kautta.

Meritan yläpäässä lähtöhalut ovat myös kovat. Toimitusjohtaja Pertti Vuotilainen on valmis lähtemään valtiotyönsä imatran Voiman seuraaksi pääjohtajaksi. Hänelle on tarjottu myös kahta muuta "hyvää työpaikkaa", ei kuitenkaan pankkialalta.

Pankin varallisuuden hoidosta vastaava johtokunnan jäsen Peter Fageräs karkyy myös ovensuussa, sillä hän on kyllästynyt pää-

Meritan pääjohtajan Vesa Vainion pitäisi ohjata pankki ulos tappioviidakosta. Tiej saattaa kulkea pankkitoiminnan myymisen kautta

PÄIVÄN KURSSIT
Antti-Pekka Pietilä

johtaja Vesa Vainion johtamistyyliin. Fageräsin on helppo lähteä, sillä Merita osti hänet viime vuonna ulos KOP:n investointipankista Prospectus Oy:stä seitsemällä miljoonalla.

KOP:sta Meritan johtokuntaan siirtynyt Kari Jordan on myös haku päällä. Entisenä osuuspankkimiehenä hän pyrki kuukausi sitten OKO:n toimitusjohtajaksi, mutta ei päässyt. Näiden lähtöjen jälkeen Meritan johtokunnassa ei istuisi enää yhtään *koppilaisia*.

Päivä päivältä kasvaa todennäköisyys, että Meritassa kajahtaa. Joko liikepöytäkirjat ryhtymällä nopeasti uudelleen tai Meritan pankkitoiminta siirtyä ikkomaaiseen omistukseen noin 3,8 miljardin markan kauppahinnalla (*engl. investointipankin hinta-arvio*)

Pietilän kolumni kertoo Kansallis-Osake-Pankin ja Suomen Yhdyspankin fuusioitumisesta Merita Pankiksi. Tarkastelemme kirjoitusta näkökulmasta, jossa yhdistämme tekstianalyysin ja diskurssianalyysin keinoja ymmärtääksemme organisatorisen muutoksen kielellistä rakentumista. Vaikka teksti on »vanha», se on edelleen temaattisesti ajankohdainen: Merita Pankin fuusioketju jatkuu. Teksti on esimerkki kokeneen, suomalaisen talouselämän rakenteista, tapahtumista ja henkilöistä perillä olevan toimittajan kolumnien ketjusta (ks. Mikkonen 1998: 280–281).

Tarkoituksemme on asetetun tutkimustehtävän avulla hahmotella yksi väylä, jonka kautta kielitieteilijä ja organisaatiotutkija voisivat kohdata ja ymmärtää yhteiskunnallisten ilmiöiden ja kielenkäytön yhteyden. Lähtökohtana on yleinen diskurssianalyttinen orientaatio. Näkökulmana on erityisesti yhteisöllinen diskurssianalyysi (van Dijk (toim.) 1997 *social discourse analysis*; Fairclough 1989 ja 1992, Halliday 1978, Wodak 1999, Jokinen ym. 1999). Pyrimme tiukkaan aineistolähtöisyyteen ja otamme vasta aineiston analyysin jälkeen kantaa sosiaalisten suhteiden rakentumiseen. Etenemme analyysissa Hallidayn (1978) teorian mukaisesti kielitieteellisestä analyysistä diskurssien analyysiin.

Tarkasteltavasta tekstistä funktionaalisen kielentutkimuksen harrastaja voi esimerkiksi kysyä, miten kirjoittaja siinä käyttää kieltä. Keskeistä on tutkia kielen luonnetta, sen sisäistä järjestystä ja säännönmukaisuutta suhteessa niihin funktioihin, joita se palvelee (Halliday 1978: 16). Organisaatiotutkija voi etsiä tekstistä kytköksiä ympäristöön, sosiaalisen systeemin kautta tilannekontekstiin tai yhteiskunnalliseen kontekstiin sekä paikantaa niitä diskursseja, joiden sisällä ja kautta muutosilmiöitä tuotetaan ja uusinnetaan (Vaara ja Tienari 1999, vrt. Fairclough 1989, Alvesson ja Kärreman 2000).

Pyrimme tässä artikkelissa erityisesti virittämään keskustelua tekstintutkimuksen suhteesta sille elimellisesti läheisiin tutkimuksen kenttiin, tässä tapauksessa organisaatiotutkimukseen. Tekstintutkimus liittyy olennaisesti yhteiskuntatieteisiin, joissa korostetaan

yhä enemmän kielen kautta tapahtuvaa »todellisuuden» sosiaalista rakentumista. Organisaatiotutkimus on tässä suhteessa oiva esimerkki uusista suuntauksista yhteiskuntatieteissä. Tämä artikkeli on samalla puheenvuoro vastakkainasetteluja, väistämättömyyksiä ja itsestäänselvyyksiä vastaan.

KAHTA KAUTTA SISÄÄN

Sekä funktionaalisen kielentutkimuksen että diskurssintutkimuksen näkökulmasta tarkastellen kielen systeemillä on kaksitahoinen funktio. Se ilmaisee sosiaalisia prosesseja ja se on itsessään sosiaalisen prosessin metafora. Kieli on väline, jolla tuotetaan merkityksiä ja rakennetaan todellisuutta, eikä tutkimuksen kohde sinänsä. Kun lisäksi oletamme, että teksti on sosiologinen tapahtuma, semioottinen kohtaaminen, jonka avulla välitetään sosiaalisia systeemiä, huomion kohteeksi nousee myös se, mitä kysymyksiä tutkija tekstin äärellä esittää ja mitä on otettava huomioon, kun kysymyksiin vastataan. Kysymykset riippuvat tutkimusperinteestä, johon tarkastelu halutaan ankkuroida. Kysymykset liittyvät myös siihen keskusteluun, johon tekstin analyysillä halutaan erityisesti osallistua. (Halliday 1978: 139, Hiidenmaa 2000: 168–169.)

SYSTEMIS-FUNKTIONAALINEN KIELITEORIA

Funktionaalissa kielentutkimuksessa tutkitaan, miten kieltä käytetään ja miten tekstit toimivat tietyssä yhteisössä. Tekstejä tarkastellaan niiden taustojen, esiintymispaikan ja lukijakunnan antamissa rajoissa. Tekstejä tarkastellaan toimintaympäristöissään. Sovellamme tässä artikkelissa systeemis-funktionaalisen kieliteorian viitekehystä. Hallidayn (1978) teorian mukaanhan kielellä on kolme metafunktiota. Tekstin tulkinta näiden metafunktioiden kannalta antaa tietoa siitä, miten teksti toimii (mts. 27):

1. Kielellä voi välittää kokemuksia maailmasta (*ideationaalinen metafunktio*).
2. Kielellä voi rakentaa suhteita toisiin ihmisiin (*interpersonaalinen metafunktio*).
3. Kielellä rakennetaan tekstiä (*tekstuaalinen metafunktio*).

Valinta on yksi keskeisimpiä systeemis-funktionaalisen kieliteorian käsitteitä. Tarkasteltavina ovat tekstin lauseissa nähtävissä olevat kielelliset valinnat. Merkitys on yhtä kuin valinta.

Toinen keskeinen teorian periaate on se, että esimerkiksi yksi ja sama lause välittää kielisysteemin valintojen kautta samalla kertaa tietoa kokemusmaailmasta, osallistujien — myös kirjoittajan ja lukijan — välisistä suhteista sekä tekstistä itsestään. Systeemis-funktionaalisen tutkimuksen näkökulma on myös sosiologinen: tarkasteltavana on kielisysteemi sekä kielenkäyttö yhteisössä ja vuorovaikutuksessa, ei kielisysteemi muotojen järjestelmänä (Halliday 1994: xiii–xvii).

Systeemis-funktionaalisen kieliteorian mukaisessa analyysissä tarkastellaan sekä kielisysteemeitä että kulttuurisia merkityssysteemeitä. Kielisysteemeitä ovat muun muassa lauseenmuodostus, taivutus, sanajärjestys sekä sanojen muodostus johtamalla ja yhdistämällä. Kulttuurisia merkityssysteemeitä ovat muun muassa diskurssit, tekstilajit ja niiden

käyttötavat sekä yhteisön tavat toimia käyttäen tekstiä. Analyysissa tarkastellaan kaikkia edellä mainittuja systeemeitä. Siinä selvitetään, millaisia valintoja kussakin systeemissä tehdään ja mikä on kunkin valinnan yhteys merkityksiin. (Hiidenmaa 2000: 178.)

Tämän teorian mukaisessa analyysissä on lähtökohtana se, että kielen muodot eivät ole olemassa vain muotoina. Niillä on aina jokin funktio, jokin semanttinen arvo, joka puolestaan on perusteena merkityksen määrittelemiselle (Hasan ja Fries 1997). Kielellisen yksikön funktio määrittyy sen mukaan, minkä metafunktion kannalta lausetta tarkastellaan: ideationaalisen, interpersonaalisen vai tekstuaalisen. Esimerkiksi nominin semanttinen funktio lauseessa voi olla *tekijä* (tarkastelussa transitiivisuussysteemi ideationaalisen metafunktion näkökulmasta), *subjekti* (modussysteemi; interpersonaalinen metafunktio) tai *teema* (tekstiksi rakentuminen; tekstuaalinen metafunktio).

Oleellinen on myös kysymys siitä, mitä tarkoitusta varten teksti on tuotettu. Kun kielitieteelliseen analyysiin liitetään kysymys, mihin tarkoitukseen kirjoittaja tekstiä käyttää, tulee välttämättömäksi ottaa analyysiin mukaan myös konteksti.

Kuten kieli myös konteksti voidaan nähdä semioottisena konstruktiona, jolla on kulttuurista peräisin oleva muoto. Tämä muoto tekee mahdolliseksi sen, että vuorovaikutuksen osapuolet voivat ennustaa vallitsevan rekisterin eli erilaisten diskurssien piirteitä ja siten ymmärtää toisiaan. (Halliday 1978: 2.) Tarkasteltavana on siis kielen ja sosiaalisen rakenteen välinen suhde. Tärkeiksi tutkimuksen elementeiksi nousevat tällöin myös ihmisten, tapahtumien ja toimintojen taustat, koska näistä tekstissä sanottu saa merkityksensä.

Spontaani keskustelu ja lasten puhe lienevät tiukimmin kontekstualistettavissa olevia merkityksiä. Niiden tulkintaan pääsee helpoimmin käsiksi. Sen sijaan esimerkiksi runolla tai proosalla — taikka esimerkiksi nyt tarkasteltavalla kolumnilla — on hyvin kompleksinen ympäristö. Välittömästi kontekstualistettavissa olevia merkityksiä on vähemmän kuin puhutuissa teksteissä. (Halliday 1978: 140.)

Tilanne voidaan Hallidayn (mt.) mukaan tulkita tekstiin tarkastelemalla sitä, mitkä tilannekontekstin aspektit ohjaavat ja säätelevät kutakin semanttista valintaa: ideationaalista, interpersonaalista ja tekstuaalista. Näin saadaan analysoiduksi systemaattinen suhde kielen ja sosiaalisen systeemin välille. Analysoitavana on se, mitkä tilannetekijät aktivoivat kunkin merkityskomponentin. Tilannekontekstin tyypit ovat Hallidayn (mts. 142) mukaan seuraavat:

1. *Sosiaalinen toiminta* (diskurssin ala; vrt. tekstin välittämä kokemusmaailma, ideationaalinen metafunktio)
2. *Roolirakenne* (diskurssin sävy; vrt. tekstin osallistujien suhteet, interpersonaalinen metafunktio)
3. *Tekstin symbolinen organisoituminen* (diskurssin tapa; vrt. tekstin tekstiksi rakentuminen, tekstuaalinen metafunktio)

Tilannekontekstin komponentit vaikuttavat semanttisten merkityskomponenttien valintaan siten, että kukin tilannekomponentti aktivoi vastaavan semanttisen systeemin. Nämä kolme komponenttia rakentavat yhdessä tilannekontekstia. *Sosiaalinen toiminta* esimerkiksi näkyy lauseen ilmaisemista prosesseista, joilla välitetään tietoa kokemusmaailmasta. Sen analyysi kertoo, mitä tekstissä on meneillään. *Roolirakenne* motivoi interperso-

▷

naalisia merkityksiä, ja sen analyysi kertoo, mitkä osallistujien suhteet ovat tekstin merkitysten kannalta merkitseviä. Tarkasteltavina ovat sekä pysyvät että tilanteiset roolit. *Tekstin symbolinen organisoituminen* puolestaan kertoo tekstin funktiosta suhteessa roolirakenteeseen, mukaan luettuina viestinnän väline ja retorinen esitystapa. (Halliday mts. 143.)

ORGANISAATIOTUTKIMUKSEN KIELELLISET KÄÄNNÖKSET

Organisaatio- ja liikkeenjohtotutkimuksen kenttä on perinteisesti hajanainen (Whitley 1984). Muutoksen kuvaaminen ja ymmärtäminen on kuitenkin aina ollut organisaatiotutkimuksen keskeisimpiä ohjelmia (ks. esim. March 1981). Nykyinen globaalien, reaaliaikaisten raha- ja pääomamarkkinoiden, kehittyvän informaatioteknologian ja aktiivisten omistajien aikakausi näyttää tuoneen yritysten ja julkisen sektorin organisaatioihin uudenlaisia piirteitä, mikä asettaa organisaatiotutkijoille ajankohtaisen haasteen (ks. esim. Tainio 2000: 158–159).

Muutokseen keskittyntä organisaatiotutkimusta on hallinnut modernistinen ja johtajakeskeisen näkemys. Modernistisuus on perinteisesti tarkoittanut yksiselitteisten objektiivisten totuuksien etsimistä luonnontieteiden tapaan. Johtajakeskeisyys on korostanut liikkeenjohtajien voimaa toimintaympäristönsä muotouttamisessa ja ympäristössä tapahtuvien muutosten vaatimien toimenpiteiden läpiviemisessä organisaatioidensa sisällä.

Sosiologisesti suuntautunut organisaatiotutkimus on kuitenkin kiinnittänyt erityistä huomiota muutoksia ajavien ja niiden seurausten kanssa kamppailevien toimijoiden tulkintoihin, ammentaen ajatuksia keskeisistä yhteiskuntatieteellisistä teorioista (esim. Berger ja Luckmann 1966). Tämä tutkimussuuntaus on näin tuonut refleктоivan, »inhimillisemmän» tai monimuotoisemman näkökulman perinteisemmän tutkimuksen rinnalle. Tulkintojen ja merkitysten tutkiminen on tuonut esiin myös kielellisten elementtien keskeisen roolin organisaatioiden toiminnassa. Yhä useammat organisaatiotutkijat ovat kiinnittäneet huomiota esimerkiksi metaforiin, narratiiveihin ja diskursseihin merkitysten luomisen ja sosiaalisen rakentumisen prosessien olennaisina osasina.

Teoreettisesti ja metodologisesti pitkälle viedyt kielelliset analyysit ovat kuitenkin organisaatiotutkimuksessa vielä harvinaisia (Alvesson ja Kärreman 2000). Tämä kuvastaa kielen huomioon ottamisen uutuutta tällä alueella. Uutuus voidaan nähdä yhtäältä organisaatiotutkimuksen keskeisenä puutteena, mutta toisaalta se voidaan tulkita erityiseksi haasteeksi organisaatiotutkimuksen ja kielentutkimuksen väliselle vuorovaikutukselle ja tutkijoiden yhteistyölle.

Lähimmäksi kielentutkimusta organisaatio- ja liikkeenjohtokirjallisuudessa on tultu narratiivien ja diskurssien tarkastelemisen kautta. Narratiivianalyseissa on kiinnitetty erityistä huomiota muutuskertomuksiin kokemusten ja muotien välittäjinä, toimijoiden sosiaalisten roolien rakentumiseen sekä kertomusten yksi- tai moniäänisyyteen (ks. esim. Czarniawska 1997 ja 1999). Erityisesti onnistumis- ja epäonnistumistarinat ovat kiinnostaneet niitä tutkijoita, jotka ovat hakeneet kielellisiä perusteita erilaisten organisatoristen oppien ja legitiimien puhe- ja toimintatapojen leviämisen ymmärtämiseksi. Toimijoiden sosiaalisten roolien rakentuminen on usein kiinnitetty semioottiseen perinteeseen (ks. esim. Broms ja Gahmberg 1983), jossa on tarkasteltu perinteisten kertomustyyppeiden ja toimijoiden identiteettien uusintamista nykyorganisaatioiden muutuskertomuksissa. Yksiään-

syyden rakentumisen kuvaaminen ja moniäänisyyden tarpeen korostaminen ovat puolestaan nousseet keskeisiksi teemoiksi erityisesti kriittisessä organisaatiotutkimuksessa (ks. esim. Boje 1995, Fournier 1998).

Organisatoriseen muutokseen liittyvät diskurssianalyysit ovat keskittyneet yhtäältä sosiaalisen vuorovaikutuksen ja erilaisten puhetapojen tutkimiseen sekä toisaalta todellisuuden diskursiivisen rakentumisen hahmottamiseen (Grant, Keenoy ja Oswick (toim.) 1998, Alvesson ja Kärreman 2000). Diskurssin käsitettä on käytetty hyvin monella tavalla sellaisessa organisaatiotutkimuksessa, joka on pyrkinyt korostamaan puheen, tekstin tai kielen roolia erilaisissa paikallisissa muutoksissa (Alvesson ja Kärreman 2000; suhteessa sosiaalipsykologiaan ks. esim. Matikainen 1999). Tutkijat, jotka ovat hakeneet diskurssianalyysin kautta ymmärrystä organisaatioiden ja erityisesti muutoksen sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen rakentumiseen, ovat puolestaan useimmiten kiinnostuneet tiettyjen puhetapojen institutionaalistumisesta ja luonnollistumisesta ammentuen näkemyksiä esimerkiksi Michel Foucault'n ajatuksista (Grant, Keenoy ja Oswick (toim.) 1998, McKinlay ja Starkey (toim.) 1998). Keskeistä näissä analyyseissä on ollut kysymys siitä, kenen ehdoilla organisatorisia muutoksia perustellaan ja pyritään toteuttamaan. Toiset ovat korostaneet diskurssien toimivan johtajien ja muiden keskeisten päätöksentekijöiden vallan uusintajina ja voimistajina, kun taas toiset ovat korostaneet diskurssien itsessään hallitsevan ns. postmodernia yhteiskuntaa.

Organisaatiotutkijat ovat yleensä tarkastelleet yritysten ja muiden organisaatioiden sisällä toimivien ihmisten tulkintoja ja puhetapoja. Vasta viime aikoina on havahduttu tutkimaan esimerkiksi tiedotusvälineissä tuotettujen tekstien roolia organisatorisen todellisuuden rakentumisessa (ks. esim. Tienari, Vaara ja Kaihua 1999, Vaara ja Tienari 1999, Mazza ja Alvarez 2000) sekä kulttuurin medioitumista (ks. esim. Kellner 1998, Hall 1999). Vaaran ja Tienarin (1999) tutkimus lehtikirjoituksista, joissa käsitellään suomalaisia yritysjärjestelyjä, on mielenkiintoinen tämän artikkelin empiirisen analyysin kannalta (ks. luku Teksti rakentaa itselleen lukijan s. 533). He identifioivat neljä erilaista diskurssityyppiä, jotka yhtäältä rakentuivat erilaisten subjektipositioiden varaan ja toisaalta määrittelivät tekstistä esiin nousevia ääniä. Rationalistinen diskurssi dominoi yritysjärjestelyistä kertovia tekstejä mutta kietoutui usein kulttuuriseen, yhteiskunnalliseen ja yksilökeskeiseen diskurssiin.

Mielestämme kielitieteilijä voi saada merkittävää apua organisaatiotutkijoilta, kun taloudellista muutosta tarkastelevaa tekstiä kontekstuaalistetaan. Yksittäinen teksti liittyy paitsi toisiin, sitä ympäröiviin teksteihin, myös erilaisiin diskursseihin. Organisaatiotutkija voi etsiä tekstistä kytköksiä ympäristöön, sosiaalisen systeemin kautta tilannekontekstiin ja yhteiskunnalliseen kontekstiin (Fairclough 1989: 146). Kenties organisaatiotutkimuksen kysymyksenasetteluiden kautta voidaan saada käsitys myös tekstin liittymisestä näkymättömään, siihen, mikä tekstissä jätetään sanomatta mutta jonka olisi edellä mainituista kytköksistä pääteltynä perusteltua sisältyä tekstiin. Näkymätön voi olla puuttuva teema. Se voi olla myös puuttuva subjektipositio tai ääni.

KIELEEN KESKITTYVÄÄ TEKSTIN JA DISKURSSIN TUTKIMUSTA

Tekstillä ei ole merkityksiä, ellei joku tulkitse niitä siihen (Kress 1997: 47). Tulkitsemme tekstiä kielen systeemin, diskurssien ja sosiaalisen systeemin kautta. Tekstissä olevat kie-

▷

lelliset ilmaukset, kirjoittajan valinnan reaalitumat, liittävät tekstin toisiin, tekstin ulkopuolisiin teksteihin ja diskurssit vastaavasti ulkopuolisiin diskursseihin. Tekstin merkityksiä ei ole määrättömästi: niihin vaikuttaa tulkitsijan tulkintakyky.

Tässä artikkelissa kielitieteellinen analyysi lähtee asetelmasta, jossa merkityksiä ryhdytään tulkitsemaan erillisinä reaalimaailman tapahtumista, kielisysteemin perusteella. Kun analyysiin liitetään diskurssitason tietoa eli rekisteritietoa, kokonaiskuva tekstistä täydentyy. Tekstiä ei voi ymmärtää ilman oletusta siihen sisältyvistä diskursseista (Halliday 1978: 143–145, Hiidenmaa 2000: 166).

Tekstintutkija erittelee, miten merkityksiä välitetään erilaisin kielisysteemin keinoin, esimerkiksi sanoilla, lauseilla tai määritteillä. Vaarana on kuitenkin tulkinnan suppeus. Diskurssintutkimuksessa puolestaan tekstin avulla selvitetään, miten eri aiheista puhutaan tietyssä ajassa ja paikassa. Katsantokanta on laajempi, mutta vaarana on tulkita tekstiin merkityksiä, joista ei ole todisteita. Näiden suuntausten välimaastoon sijoittuu Hiidenmaan mukaan sellainen tekstin- ja diskurssintutkimus, joka keskittyy kieleen ja jossa kysytään, millaisia merkityksiä tekstiin tuotetaan ja miten niitä tuotetaan (2000: 169). Katsomme eri tieteenalojen tutkijoina yhdessä edustavamme viimeksi mainittua tutkimussuuntausta.

Siksi on johdonmukaista edetä systeemis-funktionaalista merkitysten analyysistä diskurssien analyysiin. Halliday (1978: 149 ja 1994: xvi) tähdentää, että diskurssianalyysia ei voi kutsua analyysiksi, jos se ei perustu tarkkaan kielioppiin. Vaarana on, että ilman kielioppianalyysia tai kielisysteemin analyysia siitä tulee pelkkää kielenulkoisten konventioiden kommentointia. Organisaatiotutkimuksen kentässä tällaisen diskurssianalyysin sudenkuoppiin kiinnittävät huomiota esimerkiksi Alvesson ja Kärreman (2000).

Systeemis-funktionaalinen ja diskursiivinen analyysi etenevät seuraavassa rinnakkain. Tulkitsemme Antti-Pekka Pietilän kolumnia *Päättyykö Meritan viidakkoretki?* tietoisina siitä, että emme koskaan voi täysin tietää, miksi Pietilä kirjoitti niin kuin kirjoitti (vrt. Halliday 1978: 142). Voimme kuitenkin tehdä oletuksia. Kielisysteemin ja diskurssien analyysin perusteella voimme antaa todisteita merkityksistä, jotka ovat tekstiin tulkittavissa. Voidaan kuitenkin kysyä, mitä analyysilla ylipäättään voidaan tavoittaa: kirjoittajan, tekstin vai tulkitsijan merkityksiä. Me tavoittelemme monitieteisyyden kautta perusteltua kokonaisymmärrystä tarkasteltavasta ilmiöstä.

MATKALLA TEKSTISSÄ

»PÄÄTTYKÖ MERITAN VIIDAKKORETKI?«

Tekstillä on aina jokin olemus ja hahmo; se on määrämuotoinen kielenkäyttötapa (Hiidenmaa 2000: 165). Iltapäivälehdessä kolumni on yksi määrämuotoinen teksti. Meitä lukijoina autetaan erottamaan lehdestä uutiset ja kolumnit. Kolumnin kirjoittaja esiintyy lehdessä usein kuvan kera, ja hänen tekstillään on yleensä jokin luokitteleva nimi (esimerkiksi kolumni, puheenvuoro tai kommentti). Esimerkkitekstissämme se on Päivän kurssit.

Kolumni on kielitieteessä määritelty subjektiivisesti argumentoivaksi tekstimuoto-variantiksi (Werlich 1983). Tässä artikkelissa olemme tulkitsemassa talousaiheista kolum-

nia, joka on julkaistu iltapäivälehdessä. Tekstitilanne — iltapäivälehti ja tunnistettavaksi kielellistetty tekstimuotovariantti — antaa lukijalle tulkinnan kehyksen. Tekstilaji synnyttää odotuksia (Kalliokoski 1991: 87): se on tulkintakategoria, jonka avulla tekstejä tuotetaan ja luodaan (Hiidenmaa 2000: 178). Voitaneen sanoa, että lehtihaastattelun tapaan myös kolumni on yhteiskunnallinen instituutio (Kalliokoski mts. 88). Lisäksi tekstin esinemäisyys (Hiidenmaa mts. 165–171) on seikka, joka on otettava huomioon kielen analyysissä, vaikka tutkimuksen tarkoituksena ei olisikaan tekstilajin määrittäminen. Tässä artikkelissa tavoitteena ei ole erityisesti määritellä kolumnia tekstilajina vaan pitää tekstilajin näkyviä ilmentymiä merkitysten tulkintaan vaikuttavina tekijöinä.

Antti-Pekka Pietilän kirjoittama kolumni on kulttuuristen valintojen tuote. Se on kirjainmerkkejä tietyllä tavalla painettuina, palstoitettuina ja kuvitettuina (ks. s. 519). Jo tämä näköhavainto sellaisenaan käynnistää tukun merkitysten tulkintoja. Yksi esimerkki kulttuurisesta konventiosta on, että henkilön kuva nimen kera on osa päivälehdessä kolumnin ulkoasua. Tässä kolumnissa lisämerkityksiä tuo kenties se, että kirjoittaja on kuvattu vyötäröön saakka ja että hän esiintyy käsivarret tomerasti ristissä, paidanhihat käärittyinä. Tekstuaaliset ja semioottiset keinot toimivat yhdessä.

Hiidenmaan (2000: 171) mukaan tekstiin sisältyvien monenlaisten merkkisysteemien analyysi vie tekstintutkimusta semiotiikan ja kielentutkimuksen rajamaastoon. Tämä moniparadigmaisuus on tekstintutkimuksessa välttämätöntä, sillä tekstiin tyypografisesti sijoitettuja erityyppisiä merkkijärjestelmiä eli tekstin välitöntä kontekstia ei voi rajata tekstin merkitysten tulkittamisen ulkopuolelle.

Pietilän kolumnin keskelle on sijoitettu kuva, jossa silloisen Merita Pankin pääjohtaja Vesa Vainio rämpii korkeiden kasvien seassa, *viidakossa*. Kuva on tietyllä tavalla deiktinen: se antaa kuvituksen otsikon tapahtumalle eli *viidakkoretkelle*. Kuvan kautta sanaan *viidakko* assosioituu ainakin läpipääsemättömän ryteikön merkitys, rehevöitymään pääseen viljelyksen ja ehkä myös hieman eksyksissä olevan yrityksen johdon merkitys. Lisäksi se henkilöi Meritan antamalla sille Vesa Vainion, entisen SYP:läisen, kasvot. Henkilöimisessä on merkille pantavaa se, että henkilö on nimenomaan pääjohtaja Vesa Vainio eikä esimerkiksi asiakas tai pankkitoimihenkilö. Lisäksi merkityksiä välittyy sitä kautta, että kirjoittaja on päättänyt kuvittaa kolumninsa nimenomaan ihmisellä eikä esimerkiksi TV-uutisten suosimalla yrityksen pääkonttorilla.

Kolumnia hallitsee otsikon retorinen kysymys-vastausasetelma. Kysymys avaa proposition, jonka vastaus — tässä tapauksessa koko kolumni — täyttää (Schiffirin 1994: 28). Toisin kuin suullisessa vuorovaikutustilanteessa tai haastattelun kirjoitetussa versiossa, tässä kirjoittaja itse sekä kysyy että vastaa. Samalla hän kuitenkin välittää merkityksen dialogista lukijan ja kirjoittajan välillä. Otsikkona oleva kysymys *Päätyykö Meritan viidakkoretki?* on siis sekä retorinen että interpersonaalinen. Antaminen ja vaatiminen ovat systeemisen-funktionaalissa kieliteoriassa kirjoittajan roolin päänrakennusaineet (Halliday 1994: 68–69). Kirjoittajan rooliksi hahmottuu tässä kolumnissa tiedon antaja, ei jonkin asian vaatija.

Tekstuaalisen metafunktion kannalta kolumnin otsikon kysymys kohdistaa lukijan huomion viidakkoretken *päättymiseen*. Otsikko presupponoi teemaksi sitä, että lukija tietää Meritan olevan viidakkoretkellä. Nyt siis kysytään uutta tietoa eli retken mahdollista päättymistä. Otsikon kysymys myös rakentaa koko tekstin juonen: se aktivoi lukijaa hakemaan vastausta kolumnista. Tämän asetelman kautta otsikko saa lisämerkityksiä inter-

▷

personaalisen metafunktion tulkinnasta. Kolumnin kirjoittaja ei kysy lukijalta päättykö retki vai ei, vaan hän luo kysymyksellä suhdetta lukijaan nimenomaan houkutellakseen häntä lukemaan kolumnin. Houkuttelevuuteen vaikuttaa myös metafora *viidakkoretki*, joka on niin ikään interpersonaalinen, puhujan asennoitumista osoittava valinta. Sananvalinta tämänkaltaisissa tilanteissa on vihje tai oire otsikonlaatijan näkökulmasta (Fowler 1986, Kalliokoski 1991: 94).

Ideationaalisesti analysoituna kysymyksen *Päättykö Meritan viidakkoretki?* kokemusmaailma saattaa otsikonlukuvaiheessa olla lukijalle epäselvä. Materiaalisen prosessin, päättymisen, osallistujana on viidakkoretki. Mutta mitä tarkoittaa *viidakkoretki*? Kolumnin tekstin jatko antaa osaltaan sanalle sisällön. Merkityksiä rakentavat myös edellä analysoidut kuvan välittämät merkitykset. Sananvalinnan ja tematisoinnin avulla aikaansaatua arvoituksellisuus lienee yksi tapa luoda suhdetta lukijaan.

Kaikkiaan otsikon kysymys on leimallisimmin interpersonaalista ainesta. Lukija lähtee hakemaan vastausta, joka on polaarisuusasetelmassa *kyllä – ei : päätty – ei pääty* (Halliday 1994: 46–47). Kiintoisaa koko tekstin jatkotulkinnan kannalta on presuppositio ja sen kautta kirjoittajan oma näkemys siitä, että Merita todella on *viidakkoretkellä*.

Pankkitoimialaa 1990-luvulla kosketellutta kirjoittelua seuranneelle lukijalle aukenee mahdollisuus liittää käytetty sana *viidakkoretki* Merita Pankin edeltäjien, KOP:n ja SYP:n, rooliin suomalaisessa pankkikriisissä. Huhut KOP:n ja SYP:n fuusiosta lähtivät liikkeelle helmikuun alussa 1995. Toteutunut järjestely nähtiin suomalaisissa tiedotusvälineissä tervehdyttämisoperaationa, joka oli askel pankkitoimialan rakenteelliseen muutokseen. Lisäksi monet toimittajat uutisoivat ja kommentoivat fuusiota KOP:n pelastamisena. (Ks. Tienari, Vaara ja Kaihua 1999: 240–241.)

Nyt tarkasteltavan kolumnin kirjoittaja Pietilä oli erityisen karkäs KOP:n ja sen johdon — esimerkiksi pääjohtaja Pertti Voutilaisen — julkinen kommentoija. Pietilän kolumnien aiempia otsikoita olivat muun muassa *KOP tunnusti kurjuutensa* (10.2.1995), *KOP lahosi sisältä, ei kaatunut lamaan* (15.2.1995), *KOP:n kurjuus tunnustettiin* (12.5.1995), *Aurinko laskee pankkien ylle* (16.11.1995) ja *Voutilainen lähtee sivuraiteelle* (4.12.1995). Pietilä jatkoi samaa tematiikkaa muun muassa 15.8.1996 otsikkonaan *Neljän pulman pankki*. Otsikon *Päättykö Meritan viidakkoretki?* sävy ei siis poikennut Pietilän KOP:n, SYP:n ja Meritan kohtaloa ruotivan kirjoittelun yleisestä linjasta. Hänen kolumniensa lukijan voidaan olettaa »tienneen» Meritan olevan viidakkoretkellä.

ASiantuntija-apua »TOIVOTTOMAAN» LIIKETOIMINTAAN

Rajaamme seuraavassa lingvistisessä analyysissä tekstin tulkittamisen niin, että siitä nostetaan monien mahdollisuuksien joukosta esiin kolme merkitystä. Merkityksiä on tulkittu kaikkien kolmen metafunktion kannalta: ideationaalisen, interpersonaalisen ja tekstuaalisen. Tulkintojen raportoinnissa ei edetä metafunktionoittain (ks. Heikkinen 1999) eikä kielen rakenteiden ja yksiköiden mukaan (ks. Karvonen 1995) vaan merkityskeskisesti. Toisin sanoen analyysissä tarkastellaan sitä, millä tavalla kaikki kolme metafunktiota liittyvät tiettyjen merkitysten tulkintoihin, jotka ovat peräisin semioottisten systeemien mukaisista valinnoista (ks. Kalliokoski 1991).

Ensimmäinen tekstiä *Päättykö Meritan viidakkoretki?* hallitseva merkitys on, että Pietilä vaikuttaa talouden ja kenties myös talouden sisäpiirien tuntijalta, siis asiantunti-

jalta suhteessa tarkastelemaansa ilmiöön. Toiseksi hän näyttää maalaavan synkkää kuvaa Merita Pankin nykytilasta ja mahdollisesta tulevaisuudesta. Kolmanneksi hänen ehdotuksensa toiminnan kehittämiseksi ja tekstin lopussa näiden ehdotusten perusteella esitetty myönteinen tulevaisuudenkuva kuitenkin antavat toivoa Meritan viidakkoretken päättymisestä. Toisin sanoen Meritan viidakkoretki päättyy, jos pankki ryhtyy toimiin Pietilän hyväksi tietämillä tavoilla. Pietilä rakentaa todellisuutta uskottavan vision avulla.

KOLUMNIN KIRJOITTAJA
ON ASIANTUNTIJA

Pietilän kolumniin on tulkittavissa ideationaalisen, interpersonaalisen ja tekstuaalisen metafunktion näkökulmasta kirjoittaja, joka on asiantuntija. Analyysin voi aloittaa tarkastelemalla kolumnin välittämää maailmaa ideationaalisen metafunktion kannalta. Ideationaalisen metafunktion tulkinnassa kokemusmaailman välittymistä analysoidaan muun muassa transitiivisuussysteemin avulla, jossa keskeistä on tarkastella lauseen prosesseja, niissä toimivia olioita sekä olosuhteita, joissa toiminta, tekeminen, sanominen, tunteminen tai oleminen tapahtuu. Prosesseja ovat materiaaliset, mentaaliset, verbaaliset, eksistentiaaliset ja relationaaliset prosessit sekä käyttäytymisen prosessit. Prosessin keskuksena on finiittiverbillä ilmaistu toiminta.

Se, mitä kolumnissa tapahtuu tai tehdään, on voittopuolisesti ilmaistu materiaalistien prosessien avulla. Pietilä käyttää yleensä väitelauseita, joiden aikamuoto on preesens (tai futuuri):

- (1) Merita menettää asiakkaansa – –
Ellei Merita löydä tietä ulos – –
– – pankki ei ansaitse – –
Meritan markkinaosuus myös yritysrahoituksessa hiipuu.
Euroopan integraatio ja EMU-prosessi lisäävät yrityskauppoja.
Liiketoiminnat ryhmitellään – –

Relationaaliset prosessit ovat luokittelevia ja identifioivia. Myös ne välittävät indikaatiivisten väitelauseiden tapaan tiettyä ehdottomuutta. Sitä lisäävät modaaliset ja asenteelliset attribuutit (*ainoa*) ja predikaatiivina oleva negatiivinen arvio kannattavuudesta (*heikko*).

- (2) Meritasta kerrottu ainoa hyvä uutinen on, että sitä yritetään jakaa kahtia.
- (3) Meritan konttoriverkosto on tuloloukku.
- (4) Kannattavuus on heikko.

Kaiken yllä esitetyn ja paljon muuta kolumnin kirjoittaja siis tietää. Lukijoille hän ei — yhtä poikkeusta lukuun ottamatta — kerro, mihin hänen tietonsa perustuvat. Lähdeviittaus on vain yhden tiedon yhteydessä, suluissa ja kursivoituna kolumnin viimeisen virkkeen lopussa:

- (5) Päivä päivältä kasvaa todennäköisyys, että Meritassa kajahtaa. Joko liiketoiminnat ryhmitellään nopeasti uudelleen tai Meritan pankkitoiminta siirtyy ulkomaiseen omistukseen noin 3,8 miljardin markan kauppahinnalla (*engl. investointipankin hinta-arvio*).

▷

Lähteiden mainitseminen, samoin kuin vähäiset pehmennykset (esimerkissä 5 todennäköisyyden ilmaus) tai muu modaalisuus, ovat tekstissä interpersonalisessa funktiossa, luomassa suhdetta lukijaan. Hylandin (1998: 241) mukaan kirjoittajan viittaukset asian todennäköisyyteen tai hänen oman sitoutuneisuutensa osoitukset voidaan tulkita affektiivisiksi ja näin ollen interpersonalisiksi merkityksiksi. »Todennäköisyyden» ilmaus myös etäännyttää ennustetut toimenpiteet tulevaisuuteen.

Asian ilmaiseminen todennäköisenä on tietoinen valinta, jolla halutaan osoittaa kunnioitusta lukijan mahdollisia poikkeavia ajatuksia kohtaan (Hyland 1998). Tällaista kunnioitusta näyttää tässä kolumnissa olevan hyvin vähän. Voidaankin päätellä, että asiantuntijan (tietäjän) tulkinta rakentuu tässä episteemisen modaliteetin varaan.

Episteemisen modaliteetin kannalta katsottuna ilman lähdeviitteitä sanottu perustuu puhujan omaan tietoon (Kieli ja sen kieliopit s. 66). Tämä vaikuttaa kirjoittajaposition. Roolisuhteiden luomiseen liittyy myös se, että asiantuntijuutta rakennetaan indikatiivisilla väitelauseilla, jotka ovat selvänä enemmistönä tässä tekstissä (muun muassa esimerkit 2–4). Moduksista konditionaalia käytetään usein deonttisen modaaliteetin yhteydessä (*pitäisi olla*), velvoittavuutta pehmentämässä, mutta myös asian esittämisessä ehdollisena (*pystyisi kilpailemaan*) tai mahdollisena (*pantaisiin*):

- (6) Meritan talletuspankin pitäisi olla kuin osuuspankit, joka on kuin aatteellinen järjestö. Sen pitäisi olla kuin Postipankki, joka on sukanvarren jatke kädestä suuhun eläville palkansaajille. Mutta jos se olisi tehokas elektroninen pankki, se pystyisi kilpailemaan rahan- ja maksujenvälityksessä uusien *merchant*-pankkien kanssa.
- (7) Meritasta kerrottu ainoa hyvä uutinen on, että sitä yritetään jakaa kahtia. Uuteen investointipankkiin pantaisiin tuottoisimmat liiketoiminnot. Niistä heruisi myös osinkoja, kun kustannustehoton vähittäispankkitoiminta olisi eristetty omaan yhtiönsä.

Tässäkään ehdollisuus ei riko kuvaa asiantuntijasta. Esimerkin 7 jakso alkaa aihevirkkeellä, jossa on ilmaistu mataerialisella prosessilla kahtiajaon yrittäminen niin, että prosessin toimijaa, yrittäjää ei kerrota. Toimijaksi tosin voidaan tulkita Meritan johto ja/ tai omistajat. Myös jakamisuutisen lähde piilotetaan passiivin taakse. Kuka kertoi uutisen, ja keille kaikille hän sen kertoi? Kaikkiaan edellisissä esimerkeissä välittyy samoja merkityksiä kuin indikatiivisissa väitelauseissa: mahdollisen maailman ehdottomia totuuksia.

Esimerkin 7 kaltaista kerrontaa tapaa nykyisin myös pörssiyhtiöistä kertovissa uutisissa. Objektiiiviseen tiedottamiseen pyrkivissä uutisissa lähteen mainitseminen kuitenkin herättäisi epäilyjä tai vähintään epäuskottavuutta, joten tavaksi on tullut ilmaista lähde esimerkiksi näin: *Nimettömänä pysyttelevä suomalainen analyytikko...* tai *... toteaa ulkomaalainen analyytikko, joka ei halua nimeään julkisuuteen*. Yhä useammat analyytikot eli asiantuntijat esiintyvät kuitenkin julkisuudessa omalla nimellään (ks. esim. Malin 1999).

Pietilän asiantuntijuus voidaan tässä kolumnissa nähdä kolmijakoisena: a) tiedonantaja (vastaa alun kysymykseen eli antaa tietoa), b) tietäjä (tietää ilmeisesti enemmän kuin lukija; vrt. Meritan sisäpiiritiedot sekä liiketaloudelliset termit ja käsitteet) ja c) konsultti (tietää niin paljon, että voi neuvoa toisia, tässä ainakin näennäisesti myös Meritan johtoa).

Pietilä on jo pitkään ollut arvostettu taloustoimittaja, ja pankeista on tullut yksi hänen erikoisalueistaan. Pietilän *Pankkikirja: miksi veronmaksajat menettivät miljardinsa?* julkaistiin vuonna 1995. Antti Mikkosen vuonna 1998 julkaistussa teoksessa *Rahavallan rakkikirjat: tositarinoita suomalaisesta talousjournalismista* nousee esiin Pietilän keskeinen rooli Suomen nykyisessä talousjournalismin kentässä:

Helsingin Sanomat ja Uusi Suomi olivat pääkilpailijat talousuutisissa koko 80-luvun. Kauppalehden asema vahvistui, ja 90-luvulle tultaessa alkoi Ilta-Sanomat lähinnä terrierimäisen A.-P. Pietilän ansiosta näkyä uutisrintamalla. Iltis oli »pakko» lukea myös talouselämän piireissä. (Mikkonen 1998: 47–48.)

Mikkonen piirtää kirjassaan Pietilästä kuvan räväkkänä, henkilöiden tekemisiä kärkevästi ruotivana toimittajana. »Populääri-lehdellä ei ole isoja resursseja suunnata talouskirjoitteluun, eikä meillä ollut mitään mahdollisuuksia kilpailla Hesarin tai Talouselämän kanssa. Yritimme poimia jotenkin rusinoita pullasta, ja silloin oman tyylin luominen oli yksi idea», kertoo Ilta-Sanomien päätoimittaja Vesa-Pekka Koljonen (Mikkonen 1998: 278).

»Yritysjohtajat syyttivät Pietilää siitä, että hän sekoitti jutuissaan faktan ja fiktion niin lajakkaasti, ettei tekstejä voinut lähteä oikomaan», Mikkonen (mts. 279) kirjoittaa. Pietilän asiantuntemus perustuu osaltaan laajaan informaattoreiden verkostoon. Tätä taustaa vasten on mielenkiintoista pohtia sitä, kenen äänillä Pietilä kolumnejaan kirjoittaa:

Toisten lehtien taloustoimittajat kiittävät Pietilän ahkeruutta, kynäntaitoja ja rohkeutta. Hänen suurimpana heikkoutenaan monet pitävät sitä, että kirjoituksista kuului liian selvästi syltityhtään ääni. Ne olivat tästä syystä toisilaitaisia, vaikka eivät välttämättä aivan perättömiä. A.-P. Pietilän syväkurkut ovat kabineteissa hyvin tiedossa: Yrjö Niskanen, Heikki Tavela, Iiro Viinanen, Kalle Isokallio, Raimo Ilaskivi... . [– –] *Kansallispankki oli Pietilän mukaan viimeisinä aikoina talo, joka vuoti kuin seula. Sieltä ei ollut vaikeaa löytää tiedonvaluttajaa.* (Mikkonen 1998: 280–281; kursivointi tämän artikkelin kirjoittajien).

Pietilä toimii nykyisin vuonna 1997 perustetun Taloussanomat-lehden vastaavana päätoimittajana. Hän käytti toukokuuhun 2000 saakka kirjoitustensa kuvituksena samaa aiheota kuin työskennellessään Ilta-Sanomissa. Erona oli vain se, että Taloussanomissa Pietilän paidanhihat olivat suorina, eivät käärittyinä. Nykyisin kuvassa on pukuun ja solmioon sonnustautunut päätoimittaja Pietilä.

PIRU ON MAALATTUNA SEINÄLLE

Pietilän kolumni *Päättyykö Meritan viidakkoretki?* saattaa ensi lukemalta vaikuttaa Merita Pankin toimien arvostelemiselta. Esimerkiksi luonnehdinnoista *Nykyinen saneeraus-tyyli on tuhonnut motivaation* ja *Tunnelma pankissa on kuin keskitysleirissä* voi lukea uhkakuvien maalailua. Myös tätä lohduttomuuden teemaa on syytä tarkastella kielisysteemin avulla kolmen metafunktion ja retoriikan kannalta.

Aihepiiriltään eli ideationaalisesti tarkasteltuna teksti keskittyy nykyisen ja tulevan tilanteen kuvaamiseen Meritan sisällä. Tilanne kuvataan kuitenkin epämiellyttäväksi myös asiakkaalle. Lohduttomuuden ja toiminnan tehottomuuden vaikutelma välittyy sekä värikkäästä metaforisesta tunnelmakuvauksesta että niistä osista tekstiä, joissa aiheena on

▷

liiketoiminnan kannattavuus. Prosessit ovat pääosin materiaalisia. Toimijoina ovat pankki, suuri yleisö tai abstraktit liiketaloustieteelliset entiteetit: korkomenot ja markkinaosuus. Relationaalisen prosessin avulla luonnehditaan konttoriverkoston (*tuloloukku*) sekä Meritan kannattavuutta ja vakavaraisuutta (*heikkoja*).

- (8) Meritan konttoriverkosto on tuloloukku. Kun suuri yleisö ei ota lainaa eikä osta sijoituspalveluja, pankki ei ansaitse. Sen sijaan yleisön runsaista talletuksista syntyy pankille korkomenoja. Kun Meritan kannattavuus ja kansainvälinen vakavaraisuus ovat heikkoja, pankki ei pysty myymään talletusrahaa edes suurina lainaerinä yrityksille. Näin Meritan markkinaosuus myös yritysrahoituksessa hiipuu.

Tämä jakso, joka on tekstuaalisesti rakennettu omaksi kappaleekseen, poikkeaa esimerkiksi sitä edeltävästä kappaleesta, jossa haetaan interpersonaalisesti lukijalta tukea juuri tietynlaisille uudistuksille:

- (9) Talletuksia vastaanottava vähittäispankki ajettaisiin brutaalisti alas: konttoriverkosto ja henkilöstö vähenisivät rajusti ja tilalle asennettaisiin automaatteja.

Interpersonaalisen metafunktion kannalta merkityksellisiä ovat materiaalistien prosessien määritteet *brutaalisti* ja *rajusti*. Ne puhuttelevat »tuulikaappiin automaatin ääreen ajettuja asiakkaita», kuten tilannetta luonnehti taannoin eräs Helsingin Sanomien yleisönosastoon kirjoittanut.

Omana aiheenaan Pietilän tekstissä on teema, jota voisi kuvata metaforalla *rotat jättävät uppoavan laivan*. Tämän jaksosijainen on tekstuaalisesti ja retorisesti tarkasteltuna merkityksellinen. Jakso on sijoitettu ennen tekstin loppuhuipennusta eli todennäköisiä tulevaisuuden toimia, jotka liittyvät liiketoiminnan uuteen ryhmittelyyn ja ulkomaiseen omistukseen.

Kyseinen jakso on kiinnostava myös siltä kannalta, että siinä on nimeämisen avulla tuotettu vastakkainasetelma *koppilaiset – syppiläiset*. Asetelma on tuotettu tietysti sävyssä. Erytisesti tämä jakso on se kohta tekstistä, johon lukija voi arvella sisältyvän myös muita merkityksiä kuin niitä, joita siihen on kielisysteemin valintojen kautta analysoitu tässä alaluvussa. Huomionarvoista on, että Pietilä on kursivoinut sanan *koppilainen* kolumnin toiseksi viimeisessä kappaleessa. Sillä hän vihjaa toiseen osapuoleen eli syppiläisiin, joiden rinnalla koppilaiset ovat Meritan ylimmässä johdossa yhä vähemmän edustettuina.

- (10) Meritan muutosta vauhdittaa myös sisäinen pakko. Nykyinen saneeraus-tyyli on tuhonnut henkilöstön työmotivaation. Tunnelma pankissa on kuin keskitysleirissä, josta selviää ulos vain savupiipun kautta.

Meritan yläpäässä lähtöhalut ovat myös kovat. Toimitusjohtaja Pertti Voutilainen on valmis lähtemään valtionyhtiö Imatran Voiman seuraavaksi pääjohtajaksi. Hänelle on tarjottu myös kahta muuta »hyvää työpaikkaa», ei kuitenkaan pankkialalta.

Pankin varallisuuden hoidosta vastaava johtokunnan jäsen Peter Fager-näs kärkeä hänkin ovensuussa, sillä hän on kyllästynyt pääjohtaja Vesa Vainion johtamistyylisiin. Fager-näsin on helppo lähteä, sillä Merita osti hänet ulos KOP:n investointipankista Prospectus Oy:stä seitsemällä miljoonalla.

KOP:sta Meritan johtokuntaan siirtynyt Kari Jordan on myös haku

päällä. Entisenä osuuspankkimiehenä hän pyrki kuukausi sitten OKO:n toimitusjohtajaksi, mutta ei päässyt.

Näiden lähtöjen jälkeen Meritan johtokunnassa ei istuisi enää yhtään *koppilaista*.

Lohduttoman nykytilanteen, ja osin myös tulevan, kuvaaminen on tekstuaalisesti merkille pantavaa. Kuvaukset sijoittuvat aivan tekstin alkuun ja ennen loppukappaleen näkemystä tulevista toimista. Tällaista juonen kehittelyä voisi jopa pitää dramatiikan luomisena tekstiin. Toisaalta kyse voi olla myös siitä, että interpersonaalisen metafunktion kannalta iltapäivälehteä lukevaa houkutellessaan lukemaan teksti loppuun saakka. Siksi tuotetaan kärjistyksiä ja metaforisia merkityksiä. Näiden jaksojen väliin sijoittuvat liiketaloustieteen ja rahoitusmarkkinoiden oppitunnit. Retorisesti värikkäät tilannekuvaukset toimivat Pietilän ehdotusten perusteluina.

Lohduttomia tilanteita on tekstissä näkökulman mukaan joko yksi tai kaksi. Ensimmäinen on koko Merita Pankin toiminta, jos se keskittyy vähittäispankkitoimintaan. Tästä löytyy yhteys paitsi Pietilän aikaisempiin kirjoituksiin myös yleisemmin siihen, kuinka suomalaisten pankkien tehokkuutta — tai pikemminkin tehottomuutta — käsiteltiin tiedotusvälineissä 1990-luvulla. Yksi esimerkki on tuottojen ja kulujen suhdeluku, jota suomalaispankkien kohdalla kärkkäästi verrattiin erityisesti ruotsalaisten pankkien lukuihin. Esimerkiksi *Svenska Handelsbanken* näyttää saaneen varsin myyttisen maineen tehokkaana pankkina. (Tienari, Vaara ja Kaihua 1999; Suomen pankkisektorin kehityksestä 1980- ja 1990-luvuilla ks. esim. Tienari 1999.)

Toinen mahdollisesti lohduton tilanne Pietilän tekstissä on KOP:n perintö. Epämääräisesti maalattu kansallispankkilaisuus saa tiettyjen KOP-taustaisten huippujohtajien kasvot. Erityisesti Pertti Voutilainen oli jo pitkään ollut Pietilän arvostelun kohteena. Pietilä kirjoitti 4.12.1995 julkaistussa kolumnissa *Voutilainen lähtee sivuraiteelle*:

Joulukuun alussa virallistettiin Merita Pankin valtasuhteet, jotka ovat olleet epävirallisesti voimassa jo pitkään.

Meritan toimitusjohtaja (KOP:n entinen pääjohtaja) Pertti Voutilainen pantiin sivuun Suomen suurimman pankin käytännön johtamisesta.

Voutilaiselle puettiin uudet vaatteet, joissa hän ei enää näytä keisarilta vaan talonmieheltä. Kukaan ei enää erheellisesti luule, että Voutilainen toimitusjohtaisi pankkia. Todellisuudessa pääjohtaja Vesa Vainio on koko ajan pitänyt ohjat käsissään, eikä Voutilainen ole ollut edes rattailla.

Merita Pankki ilmoitti fuusioitumisesta ruotsalaisen Nordbankenin kanssa lokakuussa 1997. Pertti Voutilainen valittiin uuden Merita-Nordbankenin johtokunnan jäseneksi. Voutilainen jatkoi myös Meritan Pankin toimitusjohtajana eläkkeelle siirtymiseensä, kesään 2000 asti.

JOS TEETTE NIIN KUIN MINÄ SANON...

Pietilä siirtyy edellä kuvattujen emotionaalisten tekstijaksojen jälkeen ehdotuksiin, joita hänellä on Merita Pankin toiminnan tervehdyttämiseksi. Kolumnin lopettava ehdotusta käsiteltiin jo edellä (esimerkki 5). Tuon kappaleen kokonaismerkitys voidaan tulkita metaforan *valoa tunnelin päässä* kautta. Samansisältöinen on tekstin alkupuolelle sijoitettava jakso, jossa Pietilä deonttisen modaliteetin ja vertausten avulla suosittelee Meritalle

▷

jatkotoimia. Jakso seuraa tehottoman liiketoiminnan kuvausta (esimerkki 8). Tämän kuvauksen jälkeen Pietilä kirjoittaa:

- (11) Meritan talletuspankin pitäisi olla kuin osuuspankit, joka on kuin aatteellinen järjestö. Sen pitäisi olla kuin Postipankki, joka on sukanvarren jatke kädestä suuhun eläville palkansaajille. Mutta jos se olisi tehokas elektroninen pankki, se pystyisi kilpailemaan rahan- ja maksujenvälityksessä uusien *merchant*-pankkien kanssa.

Viimeistään ensi vuonna Suomessa avataan ns. *kauppapankkeja*, joita pyörittävät suuret kauppaketjut ja puhelinyhtiöt. Kauppaketjujen on helppo siirtyä pankkitoimintaan, kun niiden asiakkaat käyttävät jo valmiiksi maksu- ja luottokortteja. Nykyisellään yli puolet rahaliikenteestä hoidetaan konekielellä, jota myös Keskon, Tukon, Tradekan ja Stockmannin tietokoneet puhuvat.

* * *

Meritan todelliseksi tulolähteeksi jääkin investointipankkitoiminta, joka nyt näkyy pankin tuloslaskelmassa ns. *muina tuottoina*.

Pietilän lukijoilleen tarjoama liiketaloustieteen oppitunti jatkuu muun muassa EMU-prosessin käsittelyllä. Valoisian tulevaisuudenkuvan rakentaminen on Pietilän asiantuntijataidon näyte. Jaksossa on monia pankkitoimintaan ja kansainväliseen liiketoimintaan liittyviä käsitteitä, kuten *kauppapankki*- ja *investointipankkitoiminta*.

Tekstuaalisuuden kannalta tematisointi on tässä jaksossa leimallisesti sellaista, että uusi tieto tarjotaan reemana niin, että se on kursivoituna (*merchant*-pankki; *kauppapankki*; *muina tuottoina*). *Kauppapankki* tuodaan tekstiin reemana itse asiassa kaksi kertaa, kahdessa peräkkäisessä lauseessa: ensin nimenä on *merchant*-pankki ja sen jälkeen *kauppapankki*. Teksti jatkuu uuden asian tarkennuksella ja havainnollistuksella. Tällainen uuden tiedon käsittely tuo intertekstuaalisesti mieleen oppikirjan tavan esittää opittava asia.

Esimerkin 11 interpersonaalisen metafunktion analyysissä huomio kiinnittyy vertauksiin: *aatteellinen järjestö* ja *sukanvarren jatke* sekä *kädestä suuhun elävät palkansaajat*. Näillä vertauksilla samoin kuin parallelismilla ja siihen liitetyllä retorisella toistolla (*pitäisi olla kuin* – –) on tekstissä vastakkainasettelun rakentamisen tehtävä (ks. Kalliokoski 1991: 93). Vastakkain ovat vanhanaikainen ja tehottomaksi kuvattu pankkitoiminta sekä moderni, tehokas EMU-ajan pankkitoiminta. Asetelma tuodaan lukijalle itse asiassa jo tekstin toisessa kappaleessa, jossa kerrotaan, että *ainoa hyvä uutinen* Meritasta on se, että *kustannustehoton* vähittäispankkitoiminta ja *uusi investointipankkitoiminta* yritetään eriyttää.

Pelkästään metaforia ja attribuutteja käyttämällä kirjoittaja avaa lukijalle assosiaatioita erilaisiin pankkimaailmoihin. Metaforat kuitenkin aiheuttavat tällaisessa käytössä sen, että pankkitoiminnalle on annettavissa kenties yhtä monta tulkintaa kuin kolumnilla on lukijoita. Tulkinta voi riippua esimerkiksi lukijan taustasta. *Sukanvarren jatkeen* voivat kemiläinen eläkeläinen ja nuori helsinkiläinen uusmedia-asiantuntija tulkita eri tavalla, samoin vaikkapa entisen Postipankin ja entisen Suomen Yhdyspankin asiakas.

Metaforat saattavat tehokkaina interpersonaalisen suhteen luojina kuitenkin olla myös viestin sanoittaneelle haitaksi. On mahdollista, että lukija ei pidäkään vertauksia hyvinä vitseinä tai ei ehkä ymmärrä vertauksen merkitystä (esimerkiksi *tuloloukku*). Erilaisten pankkitoimintojen asetteleminen vastakkain tehokkuuden perusteella voidaan nähdä koko

tekstin kannalta jopa makrofunktiona tai pääpuheaktina (Trosborg 1997: 34). Teksti lähtee perustelemaan sitä, että vanha on arvotonta ja pankin on suunnattava voimansa uuden, tehokkaan toiminnan luomiseen. Kolumnin luonne argumentoivana tekstinä tulee ilmi kielellisesti.

Valoisa tulevaisuudenkuva luodaan tekstissä sekä tekstuaalisin keinoin että puheenaiheen valintojen avulla. Kahteen edellä mainittuun tulevan toiminnan kuvaukseen liittyvät prosessit ovat voittopuolisesti sellaisia, joissa toimijoina ovat liiketoiminnan yksiköt. Yksiköitä myös personoidaan, jolloin prosessi voi olla mentaalinenkin (*haluta*):

- (12) Investointipankki haluaisi päästä napsimaan myös tuottoja UPM-Kymmenen, Nesteen ja Metran kaltaisille suuryhtiöille järjestettävistä kansainvälisistä jättilainoista.
- (13) Mutta jos se olisi tehokas elektroninen pankki, se pystyisi kilpailemaan rahan- ja maksujenvälityksestä uusien merchant-pankkien kanssa.

TEKSTI RAKENTAA ITSELLEEN LUKIJAN

Lukijuuden analyysissä ja lukijan mahdollisten tulkintojen oletuksissa on syytä muistaa, että tekstin merkitys syntyy nimenomaan tulkinnasta. Tällöin tulkintatilanne, myös kulttuurisesti nähtynä, vaikuttaa tekstiin tulkittaviin merkityksiin. Halliday (1994: xv) on määritellyt minkä tahansa diskurssin analyysille kaksitasoiset tavoitteet. Tämän artikkelin analyysi tähtää näiden tavoitteiden saavuttamiseen. Ensinnäkin tavoitteena on ymmärtää tekstiä: lingvistinen analyysi voi osoittaa, miten ja miksi teksti tarkoittaa sitä, mitä se tarkoittaa. Toiseksi tavoitteena on arvioida, miten hyvin teksti toimii tarkoitukseensa nähden. Jälkimmäisen tavoitteen kannalta on välttämätöntä arvioida myös lukijuutta. Halliday (mts. xv) pitää arvioimisen tavoitetta vaikeampana saavuttaa.

Edellä analysoitiin eräitä Antti-Pekka Pietilän kolumnin merkityksiä ideationaalisen, interpersonaalisen ja tekstuaalisen metafunktion kannalta. Tekstianalyttistä tulkintaa täydennettiin diskurssien analyysillä ja tiedolla sosiaalisesta systeemistä. Interpersonaalisen metafunktion tulkintojen yhteydessä piirrettiin kuvaa Pietilän kirjoittajapositiosta. Kirjoittajan asemaan tekstissä kytkeytyy vuorovaikutuksen toinen osapuoli eli lukija. Seuraavassa tarkastellaan sitä, millainen lukija kolumniin on tulkittavissa niiden kielellisten valintojen perusteella, joita edellä käsiteltiin.

Puhuja asemoi itsensä suhteessa lukijoihin jo sillä, että hän esittää otsikossa kysymyksen (Halliday 1994: 46–47). Hänen roolikseen tulee tiedonantaja. Lukijan odotetaan vastaavasti asettuvan tiedon vastaanottajaksi ja/tai tarvitsijaksi. Valinnoillaan kirjoittaja ilmaisee käsityksensä siitä, minkätyylisen kielen hän katsoo olevan sopivaa lukijakunnalleen eli iltapäivälehdessä heterogeeniselle lukijakunnalle.

Edellä käsitelty merkitysten analyysi osoittaa, että kirjoittajan valintoja näyttää tässä tapauksessa sävyttävän merkittävästi interpersonaalinen metafunktio. Hän käyttää monenlaisia keinoja luodakseen suhdetta lukijaan: esimerkiksi indikatiivisia väitteitä sekä emotionaalista, värikästä kieltä (muun muassa vertauksia). Tekstuaalisesti ja retorisesti tekstissä voi sanoa olevan nousuja ja laskuja, asennonvaihdoksia (Goffman 1981: 126–128). Tyylinvaihdokset, muun muassa metaforia sisältävät välikappaleet, saattavat auttaa pitämään mielenkiintoa yllä kolumnin loppuun saakka, ja lukijaksi saattaa määrittää

esimerkiksi kiireinen lukija, joka haluaa lukea työmatkalla viihteelliseksi puettua talous-asiaa.

Lisäksi on ilmeistä, että lukijalta ei välttämättä edellytetä erityistä asiantuntemusta. Kirjoittaja on sanoittanut opettavaiset pankkitoimintaa kuvaavat jaksot niin, että opittava asia esitellään uutena ja seuraavat virkkeet täydentävät teemaa. Osio, joka alkaa kappaleella *Meritan todelliseksi tulonlähteeksi jääkin investointipankkitoiminta, joka nyt näkyy pankin tuloslaskelmassa ns. muina tuottoina* on tästä hyvä esimerkki.

Retorisin käsittein voitaneen sanoa, että teksti on viihdyttävästi tai suostuttelevasti opettava. Opettavuuden merkitys on selvimmin tulkittavissa tekstijaksoon, jossa kirjoittaja on luopunut päälause–sivulause-järjestyksestä. Hallidayn (1994: 37–38, 56) mukaan sivulauseen tuominen etuasemaan on tematisointia. Sillä siis tuodaan jokin lisämerkitys tekstiin. Kyseinen jakso on oppikirjamaisen tiivistä kerrontaa liiketoiminnan tehokkuudesta (kursivoinnit tämän artikkelin kirjoittajien):

- (14) Meritan konttoriverkosto on tuloloukku. *Kun* suuri yleisö ei ota lainaa eikä osta sijoituspalveluja, pankki ei ansaitse. Sen sijaan yleisön runsaista talletuksista syntyy pankille korkomenoja.

Kun Meritan kannattavuus ja kansainvälinen vakavaraisuus ovat heikkoja, pankki ei pysty myymään talletusrahaa edes suurina lainaerinä yrityksille. Näin Meritan markkinaosuus myös yritysrahoituksessa hiipuu.

Viihdyttävyyks on Pietilän kolumnissa yksi tulkintavaihtoehto. Tämän saa aikaan se, että interpersonaalinen metafunktio ja sitä vastaavat leksikogrammaattiset valinnat, mukaan lukien modaalisuus, hallitsevat tekstiä. Koska modaalisuus edustaa puhujan näkökulmaa (esim. Thompson 1997: 362), voidaan todeta, että teksti sävytyy Pietilän persoonan mukaan.

Tekstianalyysin perusteella on ilmeistä, että kolumni ei ole pelkästään Merita Pankin arvostelua. Värikkäällä Meritan toiminnan kuvauksella perustellaan suostuttelevasti tiettyjä liiketoimintaratkaisuja tulevaisuutta varten. Keskitysleiritunnelman lietsomisella on vuorovaikutuksen synnyttämisen ja lukijan huomion herättämisen tehtävä. Kun Pietilä määrittelee Meritan konttoriverkoston sanomalla, että se *on tuloloukku*, hän käyttää ns. suostuttelevaa määritelmää (Kakkuri-Knuutila 1998: 258). Sillä luodaan kontaktia lukijaan, ei niinkään arvostella Meritan toimia. Tyylikeinona metaforat, liioittelut ja kärjistyksen voitaneen nähdä mielikuvavallan käyttönä.

Jos arvostelun merkityksiä on tulkittavissa, myös ne voidaan nähdä niin, että kirjoittaja vetoaa lukijaan kirjoittamalla näkyviin yleisessä keskustelussa esiintyneitä lohduttomuuden teemoja. Tällaisia ovat esimerkiksi asiakkaiden ohjaaminen käyttämään automaatteja ja työntekijöiden irtisanominen. Metaforat paitsi värittävät tekstiä myös auttavat ymmärtämään uutta asiaa kytkemällä sen tunnettuun (Kakkuri-Knuutila 1998: 259).

Myös edellä kuvatusta näkökulmasta katsoen kolumnin leimallinen värityneisyys vaikuttaa ratkaisevasti siihen havaintoon, että interpersonaalisen metafunktion alaisten tulkintojen määrä on tekstissä hallitseva. Tekstuaalisesti ja retorisesti tietyllä tavalla eriytyneitä jaksoja vaihdellen pyritään kuitenkin lukijan kiinnostuksen ylläpitämiseen. Teksti antaa arvioillaan ja vahvoilla väitteillään myös vaikutelman autoritaarisuudesta. Lukijan mieleen ei houkutella muita ajatuksia eikä hänen kanssaan neuvotella tiedosta. (Vrt. Halliday ja Martin 1993: 34.) Teksti siis nojaa argumentoinnissaan pikemminkin suostut-

televaan retoriikkaan kuin vakuuttavaan loogiseen päättelyyn.

Tekstissä voidaan erottaa erilaisia diskursityyppejä, jotka kukin rakentavat lukijalle tietynlaisen subjektiposition (ks. Vaara ja Tienari 1999). Tiettyjen teemojen sosiaalisen rakentamisen kannalta on oleellista ottaa huomioon se, että Pietilän kolumnien lukijakuntaan kuuluvat myös itse talouden toimijat, sekä ns. syväkurkut että arvostelun kohteet (ks. esim. Mikkonen 1998). Pietilä osallistuu tekstillään suomalaisen talouselämän peliin, jossa todellisuutta rakennetaan tiettyjen diskurssien sisällä ja niiden avulla.

Pietilän teksti voidaan tulkita esimerkiksi *rationalistiseksi diskurssiksi* (Vaara ja Tienari 1999). Retorinen värikkyys kätkee alleen sen, että Pietilä rakentaa varsin determinististä todellisuutta, jossa taloudellisen järjen »realiteetit» perustelevat hyväksyttävät valinnat. Rationalistinen diskurssi pohjautuu keskusteluun yritysten kilpailukyvyistä ja rationalisointitoimimista kuitenkin usein korkealla abstraktiotasolla ja erottamatta erilaisia sosiaalisia toimijoita ja heidän tarkoituksensa. Vaikka erityisesti korkea abstraktiotaso voi herättää lukijan kyseenalaistamaan tarjotun totuuden, siitä ei neuvotella. Taloudellisen järjen »realiteetit» vain »ovat».

Pietilän tekstissä on kuitenkin myös aineksia *kulttuurisesta diskurssista*, joka asettaa yhdistyvät organisaatiot toistensa vastapelureiksi ja houkuttelee lukijaa ottamaan kantaa jommankumman puolesta (Vaara ja Tienari 1999). Tekstissä on vain vähän ilmentymiä syvemmästä *yhteiskunnallisesta diskurssista*, joka puretuisi muutoksen seurauksiin erilaisten yhteiskunnallisten toimijoiden näkökulmista. Tosin väläyksellisesti lukija ohjautuu ottamaan kantaa rationalisointiin asiakkaan tai työntekijöiden kannalta. Tärkeä diskurssityyppi on erityisesti *individualistinen kehikko*, jossa talouden ilmiötä — tässä pankkifuusiota — tarkastellaan keskeisten toimijoiden näkökulmista. Lukija voi Pietilän kolumnissa identifioitua esimerkiksi Vesa Vainion tai Pertti Voutilaisen näkökulmiin.

Lukijan oma identiteetti ja subjektipositio rakentuvat kolumnia lukiessa sen mukaan, miten eri merkitykset liittyvät hänen muuhun kokemusmaailmaansa. Positio rakentuu myös itse lukutilanteen mukaan. Haluamme kuitenkin korostaa, että Pietilän kolumni helposti ohjaa lukijan hyväksymään rationalistisen liiketaloudellisen näkökulman, jolla muutoksesta tulee objektiivinen välttämättömyys. Juuri tietynlainen sosiaalinen todellisuus on rakennettu.

LOPUKSI

Antti-Pekka Pietilän kolumnin *Päättökö Meritan viidakkoretki?* analysoinnin keskeinen tulos on hahmotelma organisatorisen muutoksen välttämättömyyden kielellisestä konstruoinnista. Identifioimme kolme merkitysrakennetta todellisuuden rakentamisessa: asiantuntijuuden, ongelmallisen nykytilan ja tulevaisuuden mahdollisuuden. Näiden merkitysrakenteiden avulla konstruoidaan kielellisesti ajatus Merita Pankin muutoksen välttämättömyydestä. Nämä kolme elementtiä ovat keskeisiä tekstuaalisia rakenneosia organisatorisen muutoksen diskursiivisessa rakentumisessa. Asiantuntijuutta tarvitaan legitimoimaan sanoma. Muutos täytyy perustella viittaamalla ongelmalliseen nykytilaan. Muutos pitää myös esittää keinona päästä kohti parempaa tulevaisuutta. Kirjoittajan mahdollisten mo-

tiivien kannalta kukin elementti on tarpeellinen, jotta lukija vakuuttuisi muutoksen hyödyllisyydestä, legitimiisyydestä ja välttämättömyydestä.

Muutoksen välttämättömyyttä rakennetaan tekstissä runsain kahtiajain ja vastakkainasetteluin, esimerkiksi palvelupankit – automaattit; vanhanaikainen »sukanvarsipankkitoiminta» – moderni kauppa- ja investointipankkitoiminta; tuottoisat liiketoiminnat – kustannustehoton vähittäispankkitoiminta; työntekijät – ylin johto; syypiläiset – koppilaiset; pankin muuttuminen – pankin myyminen. Syntaktisesti vastakkainasettelu saadaan aikaan esimerkiksi *tai*-konjunktilla, vertailulla, *myös*- ja *mutta*-konnektoreilla ja kappaleiden sisältöjen ja järjestyksen suunnittelulla. Lukijalle avataan näkymä kahteen vaihtoehtoon, joista Pietilä asiantuntijana osaa kertoa, kumpi on parempi (ks. kolumnin adjektiiveja ja metaforia).

Mielestämme tässä analyysissä Pietilän kolumnista esiin nostetut merkitykset ovat olennaisia osia myös laajemmassa yhteiskunnallisessa, (organisatoriseen) muutokseen liittyvässä keskustelussa. Olemme tarkastelleet yhtä tekstiä. Yksittäiset tekstit kuitenkin rakentavat sen intertekstuaalisen avaruuden, jossa tuotetaan ja uusinnetaan ajatusta muutoksen välttämättömyydestä taloudellisin perustein.

Muutoksen puolestapuhujat ja tekijät elävät maailmanlaajuisessa, vastavuoroisten suhteiden järjestelmässä. Kärjistäen voidaan todeta, että järjestelmä on itse itseään ruokkiva ja omia ennusteitaan toteuttava muutuskone. Siinä paikannetaan hävinneet (vanhankäiset ja tehottomat), rakennetaan uskottavia kuvia ja odotuksia tulevaisuudesta sekä mitataan onnistumista vertaamalla asioita omiin tulevaisuudenkuviin ja odotuksiin.

Tässä artikkelissa lähestytään talouden tekstejä lähtien siitä perusajatuksesta, että tekstiä ja diskurssia tarkastellaan yhteisön näkökulmasta (ks. esim. van Dijk (toim.) 1997, Fairclough 1989 ja 1992, Halliday ja Martin 1993, Wodak 1999). Analyysiin ja selityksiin otetaan mukaan se, miten teksti esittää sen mitä se esittää, ja mikä rooli ja sosiaalinen asema tekstillä on (Hiidenmaa 2000: 172). Analyysia ohjaa siis näkemys, että kielen symbolijärjestelmä ei pelkästään heijasta organisaatiota ja yhteiskuntaa vaan on olennainen osa yhteisön toimintaa.

Kiinnostaviksi tutkimuksen kohteiksi nousevat asiat, joita näennäisen helposti voidaan tulkita tekstiin, mutta joista ei ole tekstissä kielellisiä merkkejä. Tällainen ilmiö on eittämättä diskurssien historiallinen rakentuminen. Voidaan perustellusti sanoa, että diskurssien historian ymmärtäminen vaatii sosiaalisen toiminnan tuntemusta. Tästä syystä tekstintutkimuksen täydentäminen organisaatiotutkimuksen keinoin antaa hyödyllistä lisätietoa tekstin merkitysten tulkitsemiseen. Esimerkiksi muutoksen hyödyllisyys, välttämättömyys ja väistämättömyys oli rakennettu jo ennen Pietilän tätä nimenomaista kolumnia, ja aikaisemmin tuotettu merkitysten kirjo antaa sille tulkintakehikon.

Tässä artikkelissa sivutaan kielentutkimuksen kohteista institutionaalisuutta, tekstilajeja ja narratiivejakin. Tutkimusta voisi syventää kaikilla näillä osa-alueilla. Sosiolingvistiikan näkökulmasta voitaisiin tutkia institutionaalisuuden tuottamista (Nuolijärvi 2000: 27). Voimme kysyä, missä määrin tietty teksti on suomalaisen lehdistön — tai tässä suppeammin iltapäivälehdistön — tuotos talousasioista. Puhujat ja kirjoittajat ovat sidoksissa institutionaaliin tehtäviinsä. Nämä tehtävät voivat ilmetä siitä, millaisia sanoja ja kuvaustapoja kirjoittaja valitsee. On kuitenkin muistettava, että vaikka kirjoittaja kirjoittaa median edustajana, hän kirjoittaa myös omana persoonanaan. Esimerkiksi metaforien valinta on yksilöllistä: yksi valtiovarainministeri kuvaa valtion budjettia ruokailuun liit-

tyvin ilmauksin, toinen lääketieteen ja kolmas ilmailun ja sodankäynnin vertauksin (Allén, Heinonen ja Pantzar 1992: 25).

Toinen kielenkäytön tarkastelun laajentamisen tie voi olla genreanalyysi. Jos tekstin tulkinnassa siirrytään kielen ja diskurssin tasolta seuraavalle kehälle eli tekstin tulkintaan genren kannalta (Halliday ja Martin 1993: 38), voimme vahvistaa alun oletuksen siitä, että teksti on tyypillinen subjektiivinen argumentoiva teksti. Sillä on kuitenkin myös intertekstejä, joita siihen voidaan tulkitsijakohtaisesti liittää.

Yksi piiloteeksti, joka Pietilän kolumnia lukiessa nousee esiin, on juoru. Matthiessenin (1999) transitiivisuussysteemin prosessien kvantitatiivinen tutkimus määrittelee juorulle ominaiseksi piirteeksi sen, että se asettaa etusijalle luokittelun tulkinnan ja arvioinnin, jotka välitetään pääasiassa relationaalisiin ja mentaalisiin prosesseihin. Pietilän kolumnissa relationaalisten ja mentaalisten prosessien määrä on suhteellisen pieni, mutta teksti sisältää runsaasti eri tavoin välittyviä arviointeja. Olisi mielenkiintoista tutkia tarkemmin, missä mielessä nykyinen »rationalistinen» talousjournalismi perustuu nimenomaan juorunomaiseen kirjoittamiseen.

Perinteisessä kielentutkimuksessa sosiaalinen ja yhteiskunnallinen konteksti on *keino* ymmärtää tekstiä. Organisaatiotutkijalle tekstintutkimus on puolestaan *metodi*, jolla hahmotetaan sosiaalisen todellisuuden rakentumista. Tässä analyysissä on hahmoteltu tietä kielentutkimuksen ja organisaatiotutkimuksen yhteistyölle organisatorisen muutoksen kielellisen perustan ymmärtämiseksi. Mielestämme tällainen yhteistyö on välttämätöntä sosiaalisten ja yhteiskunnallisten muutosten mekanismien ymmärtämiseksi.

Analysoitavan tekstin valintaa perusteltiin tämän artikkelin alussa aiheen temaattisella ajankohtaisuudella. Teksti havainnollistaa sitä, miten muutosta ja sen välttämättömyyttä rakennetaan kielellisesti. Rakentaminen tapahtuu erityisen taitavasti, kun kysymyksessä on kokenut, talouselämän asioista hyvin perillä oleva toimittaja. Lisäksi kyseisen tekstin analyysillä haluttiin antaa todisteita diskurssien historiallisesta rakentumisesta. Merita Pankissa toteutettiin 1.6.1996 organisaatiouudistus, jossa pankin organisaatioon perustettiin erityinen Investointipankki. Pietilän ennustus Meritan kahtiajaosta siis toteutui varsin nopeasti.

Meritan ylin johto kertoi 13.10.1997 Merita Pankin fuusioituvan ruotsalaisen *Nordbankenin* kanssa. Merita-Nordbankenin fuusiosta tanskalaisen *Unidanmarkin* kanssa ilmoitettiin 6.3.2000. Merita-Nordbanken on tehnyt ostotarjouksen norjalaisesta *Christiana Bank og Kreditkassenista*. Muuttuminen oli välttämätöntä.

LÄHTEET

ALLÉN, TUOVI – HEINONEN, VISA – PANTZAR, MIKA 1992: Sukupuolinen työnjako talouspoliittisessa keskustelussa — isä tuo rahat kotiin ja äiti tuhlaa ne. — Pirkko Nuolijärvi & Liisa Tiittula (toim.), *Talous ja kieli I* s. 11–45. Helsingin kauppa- ja korkeakoulun julkaisuja D-169. Helsinki: Helsingin kauppa- ja korkeakoulun kuvalaitos.

▷

- ALVESSON, MATS – KÄRREMAN, DAN 2000: Varieties of discourse — on the study of organizations through discourse analysis. – *Human Relations* 53 (9) s. 1125–1149.
- BERGER, PETER L. – LUCKMANN, THOMAS 1966: *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. Garden City, NY: Doubleday.
- BOJE, DAVID M. 1995: Accounts of the storytelling organization: a postmodern analysis of Disney as »Tamara-Land». – *Academy of management journal* 4/38 s. 997–1035.
- BROMS, HENRI – GAHMBERG, HENRIK 1983: Communication to self in organizations and cultures. – *Administrative science quarterly* 28 s. 482–495.
- CZARNIAWSKA, BARBARA 1997: *Narrating the organization*. Chicago: University of Chicago Press.
- 1999: *Writing management: Organization theory as a literary genre*. Oxford: Oxford University Press.
- VAN DIJK, TEUN (toim.) 1997: *Discourse as structure and process. Discourse studies: A multidisciplinary introduction*. Volume 1. London: Sage.
- FAIRGLOUGH, NORMAN 1989: *Language and power*. London: Longman.
- 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- 1995: *Media discourse*. London: Edward Arnold.
- 1997: *Miten media puhuu*. Suom. Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.
- FOURNIER, VALÉRIE 1998: Stories of development and exploitation: Militant voices in an enterprise culture. – *Organization* 5 s. 55–80.
- FOWLER, ROGER 1986: *Linguistic criticism*. Oxford: Oxford University Press.
- GOFFMAN, ERWING 1981: *Forms of talk*. Oxford: Basil Blackwell.
- GRANT, DAVID – KEENOY, TOM – OSWICK, CLIFF (toim.) 1998: *Discourse + organization*. London: Sage.
- HALL, STUART 1999: *Identiteetti*. Suomentanut ja toimittanut Mikko Lehtonen. Helsinki: Vastapaino.
- HALLIDAY, M. A. K. 1978: *Language as social semiotic. The social interpretation of language and meaning*. Baltimore, USA: Edward Arnold.
- 1994: *An introduction to functional grammar*. Second Edition. London: Edward Arnold.
- HALLIDAY, M. A. K. – MARTIN, J. R. 1993: *Writing science: Literacy and discursive power*. London: The Falmer Press.
- HASAN, RUQAIYA – FRIES, PETER H. (toim.) 1997: *On subject and theme. A discourse functional perspective*. Amsterdam: John Benjamins.
- HEIKKINEN, VESA 1999: *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HIIDENMAA, PIRJO 2000: Lingvistinen tekstintutkimus. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- HYLAND, KEN 1998: Exploring corporate rhetoric: Metadiscourse in the CEO's letter. – *The journal of business communication* 35 s. 224–245.
- JOKINEN, ARJA – JUHILA, KIRSI – SUONINEN, EERO 1999: *Diskurssi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empirisen tutkimuksen haasteina*. Tampere: Vastapaino.

- KAKKURI-KNUUTTILA, MARJA-LIISA 1998: *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Helsinki: Gaudeamus.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1991: Yhtiö, laki, kielenkäyttö, alamaiset. Lehtihaastattelun analyysia. – Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi & Mirja Saari (toim.), *Leikkauspiste. Kirjoituksia kielestä ja ihmisestä* s. 87–106. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KARVONEN, PIRJO 1995: *Oppikirjateksti toimintana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KELLNER, DOUGLAS 1998: *Mediakulttuuri*. Tampere: Vastapaino.
- Kieli ja sen kieliopit. Opetuksen suuntaviivoja*. Helsinki: Painatuskeskus 1994.
- KLEIN, J. THOMPSON 1990: *Interdisciplinarity: History, theory and practice*. Detroit: Wayne State University Press.
- KRESS, GUNTHER 1997: *Before writing: Rethinking the ways of literacy*. London: Routledge.
- MALIN, RISTO 1999: Kun yritysjohto vaikenee analyytikko käyttää valtaa. – *Talouselämä* 2/1999 s. 18–23.
- MARCH, JAMES G. 1981: Footnotes to organizational change. – *Administrative science quarterly* 26 s. 563–577.
- MATIKAINEN, JANNE 1999: Diskursiivisen organisaatiotutkimuksen lähtökohtia. – *Hallinnon Tutkimus* 3/1999 s. 221–231.
- MATTHIESSEN, CHRISTIAN M. I. M. 1999: The system of transitivity. An exploratory study of text-based profiles. – *Functions of language* 6.1.1999 s. 1–51.
- MAZZA, CARMELO – ALVAREZ, JOSÉ LUIS 2000: Haute couture and pret-à-porter: the popular press and the diffusion of management practices. – *Organization Studies* 21 s. 567–588.
- MCKINLAY, ALAN – STARKEY, KEN (toim.) 1998: *Foucault, management and organization theory*. London: Sage.
- MIKKONEN, ANTTI 1998: *Rahavallan rakkikoirat. Tositarinoita talousjournalismista*. Helsinki: WSOY.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2000: Sosiolingvistiikka kielentutkimuksen kentässä. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- SCHIFFRIN, DEBORAH 1994: *Approach to discourse*. Oxford: Blackwell Publisher.
- TAINIO, RISTO 2000: Omistus- ja johtamisstrategiat tulevaisuuden Euroopassa. – *Liiketaloudellinen aikakauskirja* 2/2000 s. 158–172.
- THOMPSON, GEOFF 1997: *Introducing functional grammar*. Bristol: Arnold.
- TIENARI, JANNE 1999: *Through the ranks, slowly: Studies on organizational reforms and gender in banking*. Acta Universitatis Oeconomicae Helsingiensis A-152. Helsinki: HeSE print.
- TIENARI, JANNE – VAARA, EERO – KAIHUA, KATJA 1999: Talouden diskurssien uusintamisen jäljillä — eli miten yritysjärjestelyä käsitellään suomalaisessa lehdistössä. – *Hallinnon tutkimus* 1999, 18 (3) s. 232–250.
- TROSBORG, ANNA 1997: *Rhetorical strategies in legal language*. Discourse analysis of statutes and contracts. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- VAARA, EERO 1999: Cultural differences and postmerger problems: Misconceptions

and cognitive simplifications. – *Nordiske Organisasjonsstudier* 1999, 1 (2) s. 59–88.

VAAARA, EERO – TIENARI, JANNE 1999: *Social construction of mergers and acquisitions: Justification, legitimization and naturalization in the Finnish media*. Paper presented at the 15th Nordic Conference on Business Studies, Helsinki, September 19–22, 1999. (Published in CD form.)

WERLICH, EGON 1983: *A text grammar of English*. Heidelberg: Quelle & Meyer.

WHITLEY, RICHARD 1984: *The intellectual and social organization of the sciences*. Oxford: Clarendon Press

WODAK, RUTH 1999: Introduction: Organizational discourses and practices (with R. Iedema). – *Discourse and Society* 10 s. 5–19.

NEWSPAPER COLUMN: »WILL MERITA BANK'S JUNGLE TRIP COME TO AN END?«

Organisational change has become a necessity in today's society. Corporate restructuring, mergers and acquisitions illustrate well the avalanche of change occurring today. The social construction of reality, in this case of change, is (re)constructed by the mass media. However, the relationship between the media and the economy has not been studied as thoroughly as, for example, the relationship between the media and politics.

In the article, two research traditions are used to analyse the social construction of change. The example taken is a newspaper column published on April 16, 1996 in *Ilta-Sanomat*, a daily tabloid newspaper. The column, written by Antti-Pekka Pietilä, was headed »Will Merita Bank's jungle trip come to an end?« and dealt with the merger of the KOP Bank and the Union Bank of Finland to form Merita Bank. The content of the column is interpreted using the tools of systemic-functional linguistic theory and of constructionist and social discourse analysis. The study sought to examine not only the meanings conveyed in the text but also how the meanings are formed. The interpretation proceeds from analysis of the systems of language to discourse analysis.

The study concludes that journalists have an important role in the social construction of change based on rationalist discourse. By linguistic, textual and discursive means, the journalist presents himself as an expert. In the text of the column, change is portrayed as something unavoidable:

threatening images are painted to justify to the reader the bright future that will be opened up by accepting change. There is thus an attempt to assure the reader of the benefit, legitimacy and necessity of change. ■

Kirjoittajien osoitteet (addresses):

*Marja-Liisa Kuronen,
Helsingin kauppakorkeakoulu,
Kielten ja viestinnän laitos,
PL 1210,
00101 Helsinki
Sähköposti: kuronen@hkkk.fi*

*Janne Tienari,
Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu,
Kauppatieteiden osasto,
PL 20,
53851 Lappeenranta
Sähköposti: tienari@hkkk.fi tai janne.tienari@lut.fi*

*Eero Vaara,
Helsingin kauppakorkeakoulu,
Markkinoinnin laitos,
PL 1210,
00101 Helsinki
Sähköposti: evaara@hkkk.fi*